

ЯШИРИН ИҚТИСОДИЁТНИ КАМАЙТИРИШНИНГ МОЛИЯВИЙ МЕХАНИЗМЛАРИ

Азимов Озодбек
ФарПИ талабаси

Яширин иқтисодиёт, хуфия иқтисодиёт — иштирокчилар томонидан ошкора олиб борилмайдиган, давлат ва жамият томонидан назорат қилинмайдиган, солиқлар тўланмайдиган, расмий давлат статистикасида қайд этилмайдиган иқтисодий жараёнлар, иқтисодий фаолият турлари. Яширин иқтисодиёт ошкора пайқаб бўлмайдиган товарлар ва хизматларни ишлаб чиқариш, тақсимлаш, айирбошлаш, истеъмол жараёнлари — иқтисодий муносабатлар бўлиб, унинг негизида айрим кишилар ёки кишилар гуруҳи манфаатлари ётади. Яширин иқтисодиёт дунёнинг деярли ҳамма мамлакатларида мавжуд.

Яширин иқтисодиёт мураккаб кўп босқичли ходиса, унинг тур ва шакллари хилмахил. Яширин иқтисодиёт мақсади, фаолияти ва иқтисодийи жтимоий оқибатларига кўра бир неча турларга бўлинади: 1) жиноий иқтисодий фаолият. Бу мутлақо маън этилган, қонун йўли билан таъқиб этиладиган ишлар билан шуғулланиш, мас, нарқобизнес, порнобизнес, қурол бизнеси ва h.k.; 2) ғайриқонуний, ғайрииқтисодий усуллар билан даромадларни қайта тақсимлаб ўзлаштириб олиш, мас, ўғирлик, босқинчилик, рекет, порахўрлик; 3) иккиламчи иқтисодиёт — кишиларга зарар келтирмайдиган, улар учун наф берадиган, лекин расман рухсат этилмаган ва давлат рўйхатидан ўтмаган иқтисодий фаолият. Уларга яширин тадбиркорлик, 1—2 ва 5—10 киши банд бўлган яширин кичик корхоналар фаолияти киради. Яширин тадбиркорлик хизмати кўрсатиш, қишлоқ хўжалиги, қурилиш, савдо, кийимкечак ишлаб чиқаришда кенг тарқалган; 4) расман рухсат этилган фаолият билан бирга қўшимча равишда яширин ишлаб чиқаришга қўл уриш, очик ишлайдиган корхоналарда қўшимча равишда ҳисобга кирмаган маҳсулот чиқариб, уни яширин сотиш; 5) мансабни суиистеъмол қилиш ва коррупсияга асосланган иқтисодий хаттиҳаракатлар. Булар жумласига давлат идораларидаги порахўрлик, яширин лоббизм, мансабдан фойдаланиб субсидиялар олишни киритиш мумкин; 6) қалбакилаштирилган иқтисодий фаолият, бу иқтисодиёт давлат секторига хос бўлиб, давлатни алдашга қаратилади. Бунинг энг яққол намунаси давлат секторидеги қўшиб ёзишлар, қилинмаган ишлар учун давлатдан ҳақ олиш ва бошқалар Яширин

иқтисодиёт дағи ижтимоий зарарли фаолият давлат томонидан қатъиян тақиқланади, ҳамма чоралар билан унга қарши кураш олиб борилади, ижтимоий фойдали фаолиятнинг (норасмий бўлсада кишилар талабхётиёжларини қондиради) ошқораликка чиқиши иқтисодий жиҳатдан рағбатлантирилади.

Жаҳоннинг деярли барча мамлакатларида яширин иқтисодиёт мавжуд бўлиб, ҳозирга қадар ҳеч бир мамлакатда уни буткул йўқ қилишга эришилмаган. Лекин кўп давлатларда бундай иқтисодиётнинг улуши ва таъсири минимал даражада қамайтирилган. Бу ҳақда гапирганда

Европа давлатлари тажрибасини мисол қилиб келтириш мумкин. Негаки, бу давлатларнинг аксарияти яширин иқтисодиёт ва коррупсияга қарши курашишда солиқ механизмларига алоҳида эътибор қаратган. Чунки айнан солиқларнинг юқори даражадалиги кўп ҳолларда яширин иқтисодиётнинг палак отишига туртки берадиган омиллардан ҳисобланади. Яширин иқтисодиёт нафақат мураккаб ижтимоий-иқтисодий воқелик, балки давлат ҳисоби ҳамда назоратидан ташқарида ривожланадиган ва шу сабабдан ҳам расмий статистикада акс этмайдиган хўжалик фаолиятидир.

Мамлакатимизда яширин иқтисодиёт даражасини пасайтириш учун ривожланган давлатларнинг босиб ўтган йўллари чуқур таҳлил қилиб, ўзимизга мос бўлган йўналишларга таяниб, босқичма-босқич амалга ошириш лозим. Яширин капитални қонунийлаштириш муаммоси қуйидаги тамойилларга асосланиши керак:

- ҳуқуқий ва иқтисодий шароитлардаги тадбиркорлик учун қулай ўзгаришлар (солиқ сиёсати, хусусийлаштириш, нохўжалик фаолияти) ва жазо чораларини зарурий кучайтиришга қаратилган фаол характердаги ўзгаришлар;

- жиноий тузилмалар ва яширин тадбиркорлик субъектлари капиталини аниқ чегаралаш ва бу бўлинишни уюшган жиноятчилик ва коррупсияга қарши курашиш, жиноий даромадларни легаллаштиришга оид қонун ҳужжатларида, Жиноят кодексида ҳисобга олиш.

- маҳаллий тадбиркорларга, шу жумладан чет элда яшовчи "янги руслар" га янги муносабатни шакллантириш, капитални қайта тақсимлаш ва уларни Россиянинг инвестиция ресурсига айлантириш бўйича самарали дастурга асосланган муносабатлар;

- давлат органларига ишончни мустаҳкамлаш, бу чора-тадбирлардан бири сифатида аҳолини молиявий фирибгарликдан самарали ҳимоя қилишни, жамғармаларни, капитални ва хусусий мулк институтини ҳимоя қилишни намойиш қилишни назарда тутати;

- ҳуқуқий соҳа чегараларида ҳўжалик юритувчи субъектлар фаолияти устидан жамоатчилик назоратини ўрнатиш. Бундай назорат механизми иқтисодий соҳадаги ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги маълумотларга асосланиши керак, бу эса бизнес муносабатларида шерик танлашга ёрдам беради.

"Нопок" пулларни ювиш ва сояли капитални легаллаштириш бир хил жараёнлар эмас, гарчи криминологлар кўпинча уларни жиноий даромадни қонунбузарликлар натижасида олинган ҳар қандай иқтисодий фойда деб тушунишади.

Жаҳон иқтисодий ҳамжамияти бизнес хавфсизлигига таҳдид солувчи энг катта хавфлардан бири банк тизимидан йирик молиявий жиноятларни содир этиш, жиноий йўл билан олинган пул маблағларини яшириш ва легаллаштиришда фойдаланиш эканлигини тан олди. Жиноий доиралар банк маълумотларининг анъанавий махфийлигини ташқи назоратдан, молия институтларининг ҳар қандай нарҳда миждозларни жалб қилиш истагидан самарали фойдаланади.

Сивилизациялашган банк ҳамжамиятлари ўзларининг хавфсизлиги ва бутун иқтисодий тизим хавфсизлиги манфаатларини кўзлаб, назорат қилувчи органлар билан алоқаларни ўрнатиш зарурлигини тушунадилар. Агар маҳаллий банклар ва бошқа кредит ташкилотлари вазиятнинг жиддийлигини - тўғри назорат йўқлигида рухсат беришни кадрламасалар, улар ўзларини глобал молиявий ҳамжамиятдан узилиб қолишлари ва изоляция қилишлари мумкин. Айниқса йирик маблағлар давлат ва жамият назоратига ўтказилганда уюшган жиноятчилик ўзининг кучли иқтисодий асосини йўкотади.

Давлатнинг иқтисодий роли ҳақида кўпинча давлат аралашуви, тартибга солиш, бошқариш ва ҳоказолар ҳақида гапирилади. Бу давлатнинг яширин иқтисодиётга бўлган муносабатига тўлиқ тааллуқлидир. Яширин иқтисодиётнинг турли хиллиги туфайли унинг барча сегментларига қарши курашиш мумкин эмас ва бевосита аралашув усуллари ҳар доим ҳам самарали бўлмайти. Шу боис, биз “давлатнинг яширин иқтисодиётга таъсири” атамаси энг сиғимли сифатида тўхталиб ўтишни таклиф қиламиз. изнингча, яширин иқтисодиётнинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 30 фоиздан ошмагани тахминий параметр бўлиши мумкин. Ушбу кўрсатма бир нечта далиллар билан тасдиқланиши мумкин. Биринчидан, бозор иқтисодиётининг самарали фаолият юритиш амалиёти бундай даражадаги яширин фаолиятга йўл қўйилишини исботлайди (биз олдимизда бозор иқтисодиёти ривожланган мамлакатлар мисоли бор).

Яширин иқтисодиётга табақалаштирилган ёндашувга амал қилиш зарур. Унинг субъектлари турли манфаатларни кўзлайдиган турли ижтимоий гуруҳларни ифодалайди. Шу билан бирга, давлат таъсирининг иқтисодий ва маъмурий усуллари ўртасидаги мутаносиб боғлиқликни аниқлаш принципиал муҳим вазифадир.

Шундай қилиб, мажбурий ноқонуний иқтисодиётга мансуб бўлган яширин тадбиркорлар ва ўзини ўзи иш билан таъминловчиларнинг салмоқли қисми мазмунли ёндашув билан маҳаллий ишлаб чиқаришни мустақамловчи реал кучга айланиши мумкин. Бундан ташқари, шуни таъкидлаш керакки, бу эрда билвосита чора-тадбирлар (солиқ ва меҳнат қонунчилигини, ижтимоий ҳимоя тизимини такомиллаштириш, кадрларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш) тўғридан-тўғри маъмурий чоралардан (турли хил тақиқлар, жарималарни кучайтириш) самаралироқдир.

Бизнинг фикримизча, хўжалик бирлашмалари ўз уставларига киритилган ўз касбий этикаси, хулқатвор кодекслари ёки махсус ахлоқий моддалари тўғрисида пухта ишлаб чиқилган тушунчаларга эга бўлиши керак, улар, жумладан, тадбиркорликнинг жиноий ва виждонсиз шаклларига муносабатини билдириши керак.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1.Arthur A. Голдсмитх “Бусинесс, говернмент, сосиетй. Тхе глобал политисал эсономй” 1996у.

2.Экономическая теория, учебник. Российская экономическая академия им.Плеханова, М. 2000 гл. 29

3.Noзoъpeв V.M. «Основy современной экономики» 2-э издание. Учебник для vuzov.Moskva «Финансовyэ статистики» 2001.

4.Ивановский S.N. «Макроекономика» Москва-Дело-2002.

